

Michael Reichmayr
Dunaj

UDK 030:811.163.6'272:811.
163.6'28(436.5)

*ENCIKLOPEDIJA SLOVENSKEGA JEZIKA IN LITERATURE NA
KOROŠKEM (1. DEL: OD ZAČETKOV DO LETA 1938).*
KONCEPTUALNI IN FORMALNI VIDIKI PRI IZBORU, POVEZAVI IN
STRUKTURI KAZALK

Prispevek obravnava konceptualne in formalne vidike pri izboru, povezavi in strukturi kazalk *Enciklopedije slovenskega jezika in literature na Koroškem* (ESLK). Zgradbo priročnika prikazuje in utemeljuje s konkretnim primerom, namreč uvrstitvijo področja »slovenska narečja in narečne skupine na Koroškem« v nadrejeno področje »jezikoslovje – sociolingvistika – jezikovna politika«.

slovenščina na Koroškem, slovenistika na Dunaju, enciklopedija, jezikoslovje, dialektologija

The article deals with the conceptual design, formal aspects and selection criteria of headwords as well as with cross references and relationships of the entries in *Encyclopaedia of the Slovenian Language and Literature in Carinthia* (ESLK) and brings exemplifications of lemmas in the field of Slovene linguistics and dialectology in Carinthia. This reveals at the same time the structure of the entire handbook ESLK.

Slovenian language in Carinthia, encyclopaedia, linguistics, dialectology

1 Pogoji in izvajanje projekta

Že v pripravljalni fazi projekta smo izdelovali specialno bibliografijo, osnutek geslovnika ter kontaktirali možne sodelavke in sodelavce, tj. avtorice in avtorje prispevkov. Pri tem so se prikazale naslednje težave:

1. Obilje zadevne literature je presegalo naša pričakovanja, tudi za prvi del projekta (od začetkov do leta 1938).
2. Že pri izboru gesel se je pokazala nujnost izdelave čim bolj natančnih kriterijev za sprejem in rangiranje člankov, ki morajo biti v smiselni in pretehtani medsebojni zvezi. Poleg »navadnih« gesel je sistem kazalk sestavljen tudi iz kazalčnih gesel (kazalke »glej« in »glej tudi«) ter dodan register (indeks) iztočnic, ki sicer mora biti obsežen, hkrati pa uporaben in temu primerno zamejen.

3. Za »prava« gesla (teh je približno 850) smo uvedli dolžinske kategorije, da bi s tem zagotovili preglednost enciklopedije. Pri tem je bila za uvrstitev člankov v bolj ali manj obsežno kategorijo odločilna vsebinska relevantna, toda z naslednjimi pridržki:
 - Vsebinsko pomembno geslo je lahko krajše zaradi svojega preglednega značaja. V tem primeru je znotraj članka pričakovati vrsto kazalk »navzdol«, tj. k specifičnim geslom.
 - Hierarhično višje geslo je lahko formalno krajše, ker je kljub njegovi pomembnosti zanj manj virov ter raziskovalnih izsledkov kot pri drugih primerljivih geslih.
4. Definijsko geslo je lahko daljše in bolj splošno kot tudi krajše in bolj specifično.

Omenjene izjeme skupaj s formalno zgradbo gesel in geselskih člankov po abecednem zaporedju povzročajo, da so prispevki osrednjega pomena tako rekoč formalno nevidni, čeprav so prav ti oporni stebri celotne zgradbe enciklopedije.

Kljub formalni enotnosti takšne publikacije ter uredniškemu apelu, naj se avtorji in avtorice pri pisanju enciklopedijskih člankov omejijo na najbolj bistvena dejstva in izsledke raziskovanj, moramo računati z divergentnimi rezultati, modeli ali poskusi pojasnitev ter interpretacijami določenih dejstev (npr. pri geslih »Alpen-slawisch« – »Karantanisch«). Temu se zavestno ne izogibamo, ker popolnoma ustreza metodološki zasnovi in vsebinskemu konceptu te specialne enciklopedije, da namreč poleg dokumentacije historičnih izsledkov raziskovanja predstavlja tudi stanje sodobnega znanstvenega diskurza. Še odprta oz. sporna znanstvena vprašanja pustimo taka, kot so, kar prav tako ustreza značaju modernega priročnika.

Za zbiranje in predstavljanje trdnih argumentov in aktualnih izsledkov raziskovanja slovenščine na Koroškem se nam je zdelo potrebno avtorstvo čim več prizadevnih in dejavnih raziskovalk in raziskovalcev. Pozitivno smo bili presenečeni spričo velike in spontane pripravljenosti za sodelovanje pri *Enciklopediji slovenskega jezika in literature na Koroškem*, in sicer tako na osebni kot tudi na institucionalni ravni. Končno je sodelujočih približno 130 piscev gesel iz več držav z vsega sveta.

2 Primer zgradbe in določitve težišč pri lematizaciji *Enciklopedije slovenskega jezika in literature na Koroškem*: uvrstitev področja »slovenska narečja in narečne skupine na Koroškem« v nadrejeno področje »jezikoslovje – sociolingvistika – jezikovna politika«

Splošnojezikoslovnih gesel področja »jezikoslovje – sociolingvistika – jezikovna politika« je približno 150, od teh 79 osebnih,¹ 47 stvarnih in 25 kazalčnih.² Pri posameznih političnih temah obstajajo seveda delna prekrivanja. V spodnjem seznamu so navedena samo stvarna gesla, razvrščena po dolžinskih kategorijah:

- Kategorija 4 (do 10.800 znakov): Dialektologie, Grammatik, Lexikographie, Slowenisch, Sprachenerhebung, Sprachpolitik, Windisch.
- Kategorija 3 (do 7200 znakov): Dialektgruppen, Entlehnung, Literatursprache, Namenkunde, Schrift, Spracherhalt, Sprachgrenze, Sprachkontakt.
- Kategorija 2 (do 3600 znakov): Abstimmungszone, Dialekt des Klagenfurter Beckens, Gailtaler Dialekt, Jauntaler Dialekt, Karantanisch, Küchensprache, Kulturautonomie, Mießtaler Dialekt, Obir-Dialekt, Ortsname, Personennamen, Remschnigg-Dialekt, Rosentaler Dialekt, Tiername, Umgangssprache, Windischentheorie, Zweisprachigkeit.
- Kategorija 1 (do 1800 znakov): Alpenslawisch, Archaismus, Bergname, Dialekt, Flurname, Gegendname, Germanisierung, Gewässername, Korotan, Landessprache, Muttersprache, Preporod, Salzburg, Standardsprache.

Ta razporeditev nazorno ilustrira prej omenjene izjave o neujemanju dolžine z vsebinsko težo. Tako je npr. geslo »Dialekt« hierarhično nadrejeno geslu »Archaismus«, ampak v isti dolžinski kategoriji. Vzrok je v definicijskem značaju gesla in v tem, da izkoriščamo možnosti sistema kazalk (v tem primeru »od zgoraj navzdol«).

V okviru jezikoslovnih prispevkov so gesla k tematiki »narečja« razporejena takole (po hierarhični zgradbi):

Dialekt (težišče: definicija; dolžinska kategorija 1)
 Dialektologie (zgodovina znanosti; 4)
 Dialektgruppen (pregled; 3)
 Dialekt des Klagenfurter Beckens (2)

¹ Od tretje do prve dolžinske kategorije: (3): Brejc, Janko; Gutschmann, Oswald; Jarnik, Urban; Megiser, Hieronymus; Šašel, Josip; Scheinigg, Johann. (2): Benetek, Anton; Blüml, Rudolf; Erjavec, Fran; Grafenauer, Franc; Hefter, Adam; Kahn, Josef; Kopitar, Bartholomäus; Kranzmayer, Eberhard (1. del); Levičnik, Jernej; Limpel, Valentin; Miklauz, Anton; Miklosich, Franz von; Murko, Matija; Oblak, Vatroslav; Pohlín, Marko; Ramovš, Fran; Rendl, Matthias; Sreznjevski, Izmail Ivanovič; Štrekelj, Karl; Tavčar, Janez; Valvasor, Johann Weichhard; Wiery, Valentin. (1): Albrecht, Kaspar; Beauharnais, Eugène; Bohorič, Adam; Breznik, Anton; Čandik, Janez; Dobrovský, Josef; Docen, Joseph; Faschang, Gregor; Faschang, Johann; Funder, Peter; Gröger, Florian; Hartwig, Ignaz; Hemma von Gurk; Herberstein, Karl; Hermannus de Carinthia; Holec, Franc; Holmar, Tomaž; Hubad, Franc; Isačenko, Aleksander (1. del); Kaltner, Balthasar; Khevenhüller; Köppen, Petr Ivanovič; Kraut, Jurij; Kvas, Koloman; Lessiak, Primus; Lexer, Matthias; Marmont; Melchior, Johann Adam; Metelko, Franz Seraphin; Millonig, Filip; Ottokar von der Gaal; Pachenecker, Leonhard; Paulitsch, Jakob Peregrin; Paulsen, Viktor; Pintar, Luka; Prejs, P. I.; Preschern, Karl; Primitz, Johann Nepomuk; Ravnika, Matevž; Rot, Johannes; Schrattenbach, Vinzenz Josef; Steiner, Bernhard; Suppantšitsch, Anton; Toman, Lovro; Ulbing, Tomaž; Unterluggauer, Johann; Vintar, Josip; Vodnik, Valentin; Welwitsch, Friedrich; Zupan, Jakob.

² Bilingualismus →Zweisprachigkeit; Diglossie →Zweisprachigkeit; Familienname →Personennamen; Gerichtssprache →Sprachpolitik; Hausname →Personennamen; Hofname →Personennamen; Kanaltaler Dialekt →Gailtaler Dialekt; Kärntisches Wörterbuch →Lexer, Matthias; Kirche →Kärnten; Kirchenprovinz, Salzburger →Salzburg; Kirchensprache →Sprachpolitik; Lexicon Slavonicum →Miklauz, Anton; Mežiško narečje →Mießtaler Dialekt; Mundart →Dialekt; Pleteršnik →Lexikographie; Rechtschreibung →Schrift; Remšniško narečje →Remschnigg-Dialekt; Schulpolitik →Schulwesen, →Erste Republik; Siedlungsname →Ortsname; Sprachverlust →Spracherhalt; Taufname →Personennamen; Unterrichtssprache →Sprachpolitik; Volkszählung →Sprachenerhebung; Vorname →Personennamen; Vulgoname →Personennamen; Zensur →Erste Republik.

Gailtaler Dialekt (2)
Jauntaler Dialekt (2)
Mießtaler Dialekt (2)
Obir-Dialekt (2)
Remschnigg-Dialekt (2)
Rosentaler Dialekt (2)

Poleg logično pričakovanih kazalk med temi gesli so gesla povezana še z naslednjimi članki preko kazalke: Archaismus, Slowenisch, Sprachzeugnis, Muttersprache, Standardsprache, Windisch, Umgangssprache, sprachliche Identität, in seveda še z marsikaterimi prispevki *Enciklopedije slovenskega jezika in literature na Koroškem*, npr. zadevne osebe, pokrajine ipd.

Opisano področje »narečja« postavimo torej v višji kontekst, ga povežemo z merodajnimi osebnostmi in ga obravnavamo z različnih zornih kotov. Šele celoten sistem kazalk z registrom vred ter kazalke na ravni gesel osvetljujejo zgradbo enciklopedije, formalno so članki – če pustimo ob strani njihovo različno dolžino – razporejeni enakopravno, tj. eden za drugim po abecednem vrstnem redu. Da se dolžina članka ne ujema nujno z njegovim hierarhičnim položajem oz. z njegovo pomembnostjo, smo že rekli. Narečne skupine so v geslovniku zastopane samostojno, čeprav je klasifikacija dialektov oz. narečnih skupin – odvisno od avtorja začetnika – neenotna in odvisna od vsakokratne definicije. Dodelitev narečja določeni regiji se ne more stoodstotno ujemati z realnim stanjem, saj gredo posamezni dialektalni pojavi vedno »čez mejo«. Poleg tega obstajajo narečne (pod)skupine, ki so doslej manj raziskane. Opisovanje teh v enem geslu (npr. »Dialektgruppen«) bi znatno preseгло okvirno dolžino te leme. Poleg tega so »klasične« skupine dialektov na Koroškem tako etablirane v znanstveni in poljudni jezikovni rabi, da tudi to dejstvo upravičuje povečanje njihove »vrednosti« na raven samostojnih gesel. Od njih je tudi bolj nazorno kazati na zadevne topografske članke o pokrajinah, kot so Zilja, Rož ali Podjuna. S tem lahko gesla o narečnih skupinah vzpostavljajo mostove k specifičnim pokrajinskim tematikam ali osebnostim tudi s področja literature, ki so bile ali so še vedno pomembne za slovenščino teh regij (npr. Jauntaler Dialekt > Jauntal > Tainacher Handschrift).

Opomba: Časovna meja (1938) je za prikaz narečnega razvoja seveda problematična. Lahko jo upoštevamo pri večini gesel o osebah (izjema je npr. Aleksander Isačenko), pri opisu posameznih značilnosti in razvoja narečja pa je nesmiselna. Narečja so se seveda razvijala tudi po letu 1938 in od takrat tudi nekako spremenila, vendar ne v tolikšni meri, da bi to utemeljilo ponovni opis v drugem delu enciklopedije (od 1938 do danes). Za digitalno varianto enciklopedijo to tako ali tako ni problematično, saj bomo lahko časovno »razdeljena« gesla na isto tematiko v naslednjem projektu združili. Zaradi tega pri opisovanju slovenskih koroških narečij – kot pri podobnih področjih – ne upoštevamo časovne meje in gre opis (dialektološkega) razvoja do današnjih dni.